

FOLKE TERSMAN

Om Erikssons grader av synd

I sin uppsats "Utilitarism för syndare" (FT, nr 4/96, ss 37–47, samtliga sidhänvisningar är till denna uppsats) presenterar Björn Eriksson en reviderad version av en tänkvärd idé som han tidigare formulerat i sin avhandling (*Heavy Duty*, Almqvist & Wiksell, 1994). Enligt denna idé lämnar utilitarismen utrymme för tanken att vi kan handla fel i lägre eller högre "grad". "Graden" med vilken en handling är fel i en viss situation sägs bli bestämmas av "svårigheten" att utföra den.

Den reviderade idén kan kort beskrivas så här. Anta att vi befinner oss i en valsituation med tre alternativ. För vart och ett av alternativen kan dess svårighet, enligt Eriksson, representeras av ett tal n sådant att $0 < n < 1$, där 0 står för "omöjligt" och 1 för "oundvikligt". Summan av svårigheterna att utföra alternativen i en viss valsituation är alltid minst 1 (men den kan överstiga 1, se s 41). Betrakta följande figur. Den upphöjda siffran vid respektive alternativ representerar dess svårighet. Den andra siffran representerar värdet av alternativets utfall:

$$\begin{array}{ll} a_1 & 101^{0,1} \\ a_2 & 100^{0,001} \\ a_3 & 0^{0,899} \end{array}$$

Enligt utilitarismen är både a_2 och a_3 fel, eftersom det finns ett alternativ med bättre konsekvenser. Med vilken grad är t ex a_3 fel? Låt oss säga att om x och y är två handlingsalternativ så är V_{xy} värdet av x :s utfall minus värdet av y :s utfall, medan S_{xy} är lika med x :s svårighet genom (dividerad med) y :s svårighet. För varje alternativ x som är bättre än a_3 kan vi nu multiplicera V_{xa_3} med S_{xa_3} . Enligt den reviderade teorin representeras graden med vilken a_3 är fel, dvs F_{a_3} ,

av den största av dessa produkter.¹ Med andra ord, $Fa_3 = Va_1a_3 \cdot Sa_1a_3 = 101 \cdot (0,1/0,899)$, dvs ungefär 11,2 (eftersom $Va_2a_3 \cdot Sa_2a_3 = 100 \cdot (0,001/0,899) \approx 0,1$).

Så långt är allt gott och väl. Men med vilken grad är a_2 fel? Svaret är att $Fa_2 = Va_1a_2 \cdot Sa_1a_2 = 1 \cdot (0,1/0,001)$, dvs 100 (eftersom det bara finns ett alternativ som är bättre än a_2). Med andra ord, det skulle vara betydligt *mera fel* av oss att utföra a_2 än a_3 , enligt Erikssons reviderade teori, eftersom $100 > 11,2$. Att utföra a_2 vore närmare bestämt nästan 9 gånger "så fel" som att utföra a_3 .

Detta verkar konstigt, med tanke på att a_2 :s utfall är nästan lika bra som det rätta alternativets utfall, medan a_3 :s utfall är betydligt sämre. Och att teorin har kontraintuitiva implikationer är nog ett problem för Erikssons teori, eftersom han vill "förklara omdömen om relativ felaktighet" (s 46). Dessutom vill han gärna att graden av felaktighet hos en handling skall variera med dess "klandervärdhet" (s 43). Men det verkar tveksamt om det vore mera klandervärdt av oss att välja det svårare alternativet a_2 än det lättare alternativet a_3 .

Kan den kontraintuitiva slutsatsen trots allt försvaras? Kanske så här. Om vi väljer a_2 så väljer vi ett alternativ som är svårare än det rätta alternativet, dvs a_1 . Alltså hade vi ju lika gärna kunnat göra a_1 , och därmed ha förverkligat ett *ännu* bättre utfall. Men detta resonemang är, enligt min mening, föga övertygande. Skillnaden mellan a_1 och a_2 är väl inte så mycket att bråka om (bara 1 nyttoenhet), jämfört med skillnaden mellan a_1 och a_3 (101). Att vi således inte når ända fram (genom att göra a_2 snarare än a_1) är väl därför inte så allvarligt, jämfört med att utföra det betydligt sämre (men lättare) alternativet a_3 . För en utilitarist finns det ju inget egenvärde i att handla rätt.

Hur som helst kan samma resonemang inte användas för att försvara den slutsats teorin leder fram till om följande fall. Jämför följande valsituationer (och kom ihåg att summan av svårigheterna hos alternativen i en viss situation kan överstiga 1):

1 Se ss 42–4. Mer generellt kan Erikssons idé uttryckas så här: Om x är ett alternativ till en handling h som är bättre än h så är Fh lika med $(Vxh \cdot Sxh)$ om och endast om det inte finns något alternativ y till h sådant att $(Vyh \cdot Syh) > (Vxh \cdot Sxh)$.

(S1)		(S2)	
a_1	$1000^{0,5}$	a_1	$1000^{0,5}$
a_2	$500^{0,99}$	a_2	$0^{0,5}$
a_3	$0^{0,5}$		

Erikssons teori innebär att a_3 i (S1) är *lika fel* som a_2 i (S2), eftersom både Fa_3 i (S1) och Fa_2 i (S2) är lika med $(1000 \cdot 0,5/0,5)$, dvs 1000. Ändå verkar det rimligare att anse att a_3 i (S1) är *mera fel* än a_2 i (S2). I (S1) finns det ju förutom det rätta alternativet ett *annat* alternativ till a_3 som är betydligt bättre än a_2 och som det hade varit extremt *lätt* för agenten att utföra (dvs a_2). I (S2) däremot finns inget sådant alternativ.

Betyder dessa orimliga implikationer att vi bör förkasta Erikssons teori? Tja, kanske finns det något sätt att revidera teorin så att den undgår också dessa problem. Dessutom är det kanske osäkert i vilken mån vi kan lita på våra intuitioner i fall som dessa, eftersom det är svårt att klart föreställa sig vad det *innebär* att svårigheten för en handling är t ex 0,1, snarare än 0,01 eller 0,2 (denna synpunkt är kanske främst relevant för det första exemplet).

Erikssons tal om svårigheten att utföra handlingar knyter ju an till en viss trivial typ av erfarenheter. Vissa handlingar utför vi med ett leende på läpparna (att äta en god middag). Andra drar vi oss för (disken efteråt). Men det är tveksamt i vilken mån spekulationerna om att tillskriva numeriska värden till svårigheterna att utföra alternativen i en viss situation kan förenas med denna vardagliga fenomenologi.

Ta t ex tanken att svårigheterna i en situation alltid skall summeras till minst 1. Om det bara finns två alternativ i en viss situation så följer från denna tanke att svårigheten för något av alternativen är minst 0,5, dvs det värde som Eriksson kallar "medelsvårt" (s 41). Men tänk er att en otäck nazist ställer mig inför följande val: Jag får möjlighet att välja att han skonar ett (och bara ett) av mina två barn. Om jag avstår så dödar han båda. Det är därför (psykologiskt) omöjligt för mig att avstå, samtidigt som det är omöjligt för mig att rädda båda barnen. Så vilket barn skall jag välja? Det är klart att om det bara finns två alternativ så är det väl oundvikligt att jag *antingen* utför det ena *eller* det andra. Men intuitivt känner man nog att båda mina alternativ vore ganska svåra, dvs betydligt svårare än vad som rimligen kan tänkas menas med "medelsvårt".

Men Erikssons teori kan i vilket fall som helst inte gärna försvaras

med att vi inte har någon klar uppfattning om vad det innebär att en handlings svårighet har ett visst värde, och att vi därför inte bör lita på våra intuitioner. För om vi inte kan lita på våra intuitioner, och inte heller på något pålitligt sätt kan bekräfta eller vederlägga utsagor om att någon handlings svårighet har ett visst numeriskt värde, så kan man fråga sig vilken substans teorin i själva verket har. Hur skall vi avgöra om den är rimlig?

Här tycks i alla fall krävas mera arbete. Och kanske bör arbetet koncentreras på att ge något rimligt försvar för tanken att svårigheten att utföra alternativen i en viss situation kan tillskrivas numeriska värden på det sätt som Eriksson vill.